

ПРОЦЕДУРА ТА ЮРИДИЧНІ СКЛАДНОЩІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВИХОДУ ДЕРЖАВИ З МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

НИЧИПОРЕНКО Георгій Валентинович - аспірант кафедри міжнародного та європейського права факультету міжнародних відносин Національний авіаційний університет

ORCID: <https://orcid.org//0009-0007-2582-0514>

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.1.49>

У даній статті досліджується питання виходу держави з міжнародних організацій, використовуючи приклад виключення російської федерації з Ради Європи та процеси, пов'язані з денонсацією міжнародних договорів відповідно до Віденської конвенції 1969 року. Аналіз починається з опису сучасної кризи довіри до міжнародних інституцій, що загострилася після військового вторгнення РФ в Україну. Ця криза підкреслила неспроможність багатьох організацій адекватно реагувати на новітні виклики та викликала дискусії щодо суверенного права держава виходить з міжнародних об'єднань.

Автор пояснює, що виключення РФ з Ради Європи стало результатом агресії проти України, але сама росія намагалася створити враження, що її вихід був добровільним. Офіційні роз'яснення Комітету міністрів Ради Європи та ЄСПЛ встановили важливі юридичні рамки щодо цього процесу, включаючи збереження компетенції суду розглядати скарги проти РФ, подані до її виключення. У цьому контексті підкреслюється важливість статті 58 Європейської конвенції з прав людини, яка визначає механізм денонсації.

Дослідження також розглядає загальні підходи міжнародного права до виходу з міжнародних організацій. Віденська конвенція про право міжнародних договорів закріплює можливість припинення договору у разі порушення його зі сторони. Це положення застосовується до всіх міжнародних договорів, включаючи установчі документи міжнародних організацій, навіть якщо в них прямо не передбачено можливість виходу. Важливо зазначити, що в деяких ви-

падах, наприклад, у рамках Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, вихід держави взагалі не допускається. Комітет ООН з прав людини аргументує це тим, що права людини, закріплені в пакті, є невідчужуваними, а сама держава не має права відмовитися від своїх зобов'язань.

Практика виходу з міжнародних організацій є складною. Вона часто пов'язана не лише з політичними мотивами, але й із фінансовими та юридичними зобов'язаннями. Яскравим прикладом є процес Brexit, де Велика Британія мусила врегулювати численні фінансові питання перед виходом з ЄС. Також в тих організаціях, передбачених процедурою виходу, цей процес часто проводиться тривалими переговорами та ими юридичними викликами.

Це дослідження показує, що вихід держави з міжнародної організації — складний і багатогранний процес, який має значний вплив на міжнародне право. Воно піднімає важливе питання щодо суверенітету, зобов'язань і майбутнього міжнародного співробітництва, підкреслюючи необхідність встановлення міжнародних інституцій для підвищення їх ефективності та відповідності реформам сучасним викликам.

Ключові слова: право виходу, денонсація, міжнародна організація, Рада Європи, держава-учасниця, міжнародні договори

Постановка проблеми

Вихід держав із міжнародних організацій та денонсація міжнародних договорів є складним і багатоаспектним питанням у сфе-

рі міжнародного права. Ця проблема набула особливої актуальності в сучасному світі на тлі геополітичної нестабільності та зростання тенденцій до ізоляціонізму. Приклад виключення російської федерації з Ради Європи після початку збройної агресії проти України демонструє гостроту та складність цього процесу. окремих правових аспектів, пов'язаних із дотриманням норм Віденської конвенції 1969 року, постають питання дотримання прав людини, обов'язків держави та відповідальності перед міжнародною спільнотою. Таким чином, постає необхідний детальний аналіз механізмів виходу держави із міжнародних організацій та процедур денонсації договорів з огляду на сучасні виклики й тенденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання виходу держави із міжнародних організацій і денонсації міжнародних договорів є предметом численних наукових досліджень як у теоретичній, так і в прикладній площині. Багато досліджень знайшли своє відображення в роботах таких вчених: О. Буткевича, В. Мицика, К. Склярєнка та інші.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження полягає в аналізі правових та практичних аспектів виходу держави із міжнародних організацій і денонсації міжнародних договорів на основі норм міжнародного права, зокрема Віденської конвенції 1969 року, з акцентом на сучасні приклади, такі як виключення російської федерації з Ради Європи. Основним завданням є розкриття поняття та правової природи виходу держави із міжнародних організацій у контексті міжнародного права, аналізу механізмів та процедур денонсації міжнародних договорів відповідно до Віденської конвенції. Дослідження також охоплює вивчення правових наслідків виходу держави із міжнародних організацій.

Виклад основного матеріалу

З моменту початку військового вторгнення рф в Україну, ряд інших конфліктів по всьому світу набрали значних обертів. Це в

свою чергу породило кризу довіри до міжнародних інституцій, які виявилися повністю неготовими адекватно реагувати на сучасні виклики, а їхнє існування позбавлене будь-якого практичного змісту.

РФ було виключено з членства Ради Європи в 2022 році, ряд африканських держав завилі про намір виходу зі складу Міжнародного кримінального суду (МКС), держави переглядають своє членство в міжнародних інституціях у спосіб, який ще зовсім недавно був немислимим. Це породжує низку викликів в міжнародному праві з позиції правових питань, які виникають у процесі виходу держав, так і глибших питань про те, як виглядатиме вектор міжнародної співпраці та безпеки в найближчі роки. Криза діяльності міжнародних організацій не є майбутньою, вона вже знаходиться в активній стадії існування.

Начебто очевидно, що держави можуть вийти з будь-якої міжнародної організації, навіть якщо прямої процедури про це не передбачено. Сам суверенітет держави вказує автоматично на право «відмови»/ «виходу» держави з будь-якої міжнародної організації. Разом з цим, часто вихід виражається тільки в тимчасовому припиненні співпраці. Згодом держави знову приєднуються до організації або її наступника з якого первинно виходили. Наразі за рішеннями про вихід стоять саме політичні, а не правові причини [1].

В березні 2022 року були опубліковані офіційні роз'яснення Комітету міністрів Ради Європи та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо виключення рф з членів Ради Європи. В преамбула цього рішення міститься посилання на рішення Ради Європи від 16 березня 2022 року про виключення росії та на повідомлення рф від 15 лютого 2022 року про її односторонній вихід із Ради Європи та денонсацію Європейської Конвенції. Таким чином, рф намагалася продемонструвати, що її воля на вихід з Ради Європи передувала самому рішенню цієї організації про включення рф. Основним мотивом виключення рф зі складу Ради Європи є військова агресія проти України. Саме рішення ЄСПЛ містить наступні ключові позиції:

- рф припиняє бути державою на яку поширюється Європейська Конвенція з 16 вересня 2022 року.

- ЄСПЛ зберігає компетенцію розглядати скарги проти рф щодо можливих порушень, що були подані до цієї дати.

- ЄСПЛ відновлює провадження у всіх справах за участі рф, які перебувають на розгляді і зберігається право знову повернутися до тлумачення питань, пов'язаних із припиненням членства рф, якщо така потреба виникне під час розгляду отриманих скарг.

В такий спосіб відбулося кумулятивна кваліфікація статті 58 Європейської Конвенції щодо денонсації. Так, пункт 1 статті 58 Європейської Конвенції визначає, що держава може вийти та денонсувати Європейську Конвенцію лише через шість місяців після надіслання відповідного повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи. Натомість пункт 4 статті 58 Європейської Конвенції визначає, що будь-яка держава, яка припиняє бути членом Ради Європи, на тих же умовах припиняє бути стороною Європейської Конвенції [6].

Слід відзначити, що пряме право припинення членства в Раді Європи стало індикатором того, що саме у Раді Європи є чітко формалізована можливість виключення будь-якої держави зі свого складу. Аналогічного прямо-зафіксованого права про виключення не зафіксовано в таких міжнародних організаціях, як ООН, СОТ чи ЄС. Разом з цим, слід зазначити, що навіть якщо у статуті міжнародної організації не передбачена пряма можливість виключення з її складу держави-учасника, це не означає, що таке виключення не є можливим. Так, положенням абзацу 2 а) літера і) статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 1969 року визначено: «Припинення договору або призупинення його дії внаслідок його порушення». Зокрема чітко зафіксовано, що істотне порушення багатостороннього договору одним із його учасників дає право: а) іншим учасникам - за згодою, досягнутою одноголосно, - призупинити дію договору в цілому або в частині або припинити його : і) у відносинах між собою та державою, яка порушила договір [7].

Віденська конвенція є зведеним документом основних принципів права міжнародних відносин, що діє на універсальному рівні. Окрім того, відповідно до положень статті 1

Віденської Конвенції, конвенція застосовується до договорів між державами. А приписами статті 5 Віденської Конвенції визначено, що вона застосовується до будь-якого договору, що є установчим актом міжнародної організації, та до будь-якого договору, прийнятого в рамках міжнародної організації, без шкоди для відповідних правил цієї організації. З цього слідує, що Віденська Конвенція встановлює можливість виключення держави-члена згідно зі статтею 60 Віденської Конвенції, що стосується будь-якої міжнародної організації, установчі документи та/або правила якої не забороняють у явній формі подібний виняток. З нашого досвіду, таких прямих заборон (винятків) не встановлено в статутах міжнародних організацій [3].

Проте існує також і дзеркальна ситуація. Так, Комітет з прав людини, що утворений та діє в межах Пакту про громадянські та політичні права, заявив про неможливість навіть добровільного виходу держави від універсального договору про права людини. Це було зроблено у відповідь на заяву Північної Кореї про намір вийти з Пакту про громадянські та політичні права. Своє рішення Комітет з прав людини обґрунтував таким:

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права не містить положення щодо його припинення і не передбачає денонсації або вихід. Отже, можливість припинення, денонсації або відкликання має розглядатися у світлі застосовних норм міжнародного звичаєвого права які відображені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. На цій підставі Пакт не підлягає денонсації або відкликанню, якщо тільки не буде встановлено, що сторони мали намір допустити можливість денонсації або відкликання або право на це випливає з природи самого договору.

- Пакт не допускає можливості денонсації і це не було просто необачністю з боку учасників-держав, щоб опустити посилання на денонсацію. Підтверджується це тим фактом, що стаття 41 (2) Пакту дійсно дозволяє державі-учасниці відкликати своє визнання компетенції Комітету розглядати повідомлення шляхом подання відповідного повідомлення про це, поки такого немає положення про денонсацію або вихід із самого

Пакту. Крім того, Факультативний протокол до Пакту, узгоджений і прийнятий одночасно, це дозволяє державам-учасникам денонсувати його. Крім того, для порівняння Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, яка була прийнята за рік до Пакту, прямо дозволяє денонсацію. З цього можна зробити висновок, що сторони Пакту свідомо мали намір виключити можливість виходу. Такий самий висновок стосується і Другого Факультативного протоколу, у розробці якого було навмисне застереження про денонсацію та виключено його.

▪ Крім того, очевидно, що Пакт не є типом договором, який за своєю природою, передбачає право на денонсацію. Пакт кодифікує у формі договору загальні права людини, закріплені в Загальній декларації прав людини. Таким чином, цей документ не має тимчасового характеру, характерного для договорів, де право на денонсацію вважається допустимим, незважаючи на відсутність конкретного положення щодо цього.

▪ Права, закріплені в Пакті, належать людям, які проживають на території держави-учасниці. Комітет з прав людини постійно приймав позицію, що колись кожному надається захист прав згідно з Пактом, такий захист передається з територією і продовжує належати їм, незважаючи на зміни в уряді держави-учасниці, включаючи поділ в більш ніж одній державі або правонаступництво держав або будь-які подальші дії держави-учасниці, спрямовані на позбавлення їх гарантованих прав Пактом. Тому Комітет твердо дотримується думки, що міжнародне право цього не дозволяє державі, яка ратифікувала Пакт, або приєдналася до нього, або стала правонаступником денонсувати його або відмовитися від нього [8].

Отже, аналіз описаного вище вказує, що в історії є випадок, коли міжнародна організація брала на себе повноваження та сміливість стверджувати, що держави-учасниці не мають права навіть добровільно денонсувати міжнародний договір, мотивуючи це тим, що існують найвищі невіддільні права людини, коли держава-учасниця їх підтвердила, то вже не може відмовитися від цього. Така позиція є цікавою та не бездоганною з загальної позиції конструкції договірної права [5].

У зв'язку із цим є необхідність ще раз повернутися до тлумачення пункту 3 статті 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, де визначено, що істотним порушенням договору - для цілей цієї статті - полягає:

а) у такій відмові від договору, яка не допускається цією Конвенцією; або

б) у порушенні положення, яке має істотне значення для здійснення об'єкта і цілей договору.

В такий спосіб, визначено виключні дві обставини для припинення дії міжнародного договору. В силу цього не повністю визначеним є питання істотності того чи іншого порушення. Очевидно, що істотним є порушення, де поведінка держави-учасниці не відповідає або є діаметрально протилежною тим цілям, які усі держави-учасниці ставили при створення тієї чи іншої організації. Саме керуючись таким підходом Рада Європи підіймала питання про виключення рф із учасників.

Важливо відзначити, що відмова від частини виконання міжнародного договору є підтвердженням фактичної повної відмови від усього договору. Таку конструкцію було підтверджено у Рішенні Міжнародного Суду ООН від 25 вересня 1977 року у справі «Угорщина проти Словаччини».

Отже, чимало установчих міжнародних договорів містять положення про право виходу учасника з організації, але деякі – ні. ООН, ВООЗ і - до 1954 року - ЮНЕСКО є трьома яскравими прикладами організацій з установчими документами, у яких немає такого положення. Тим не менш, ООН в 1965 році отримала заяву про вихід від Індонезії; а в 1954 році, ЮНЕСКО отримала повідомлення про вихід від Чехословаччини, Польщі та Угорщини. Практика не є цілком переконливою щодо наслідків цих повідомлень, але можна стверджувати, що таке відкликання є спірним або в будь-якому випадку не має безпечної юридичної сили. У цьому випадку правовідносини повертаються до сфери права міжнародних договорів, де особливо актуальними є положення про денонсацію. Якщо неможливо знайти консенсусну основу, вихід з організації означає односторонній вихід із установчого дого-

вору, тобто денонсацію договору без згоди інших учасників, але при таких умовах порушуватиметься основоположне правило *rastra sunt servanda* [9].

Зворотнім прикладом, де право на вихід чітко закріплено є Міжнародний кримінальний суд. Крім того, у грудні 2017 року США та Ізраїль надіслали ЮНЕСКО повідомлення про вихід відповідно до статті її (6) Конституції ЮНЕСКО (1954 року зі змінами). Із застереженням про відкликання в установчому документі, відкликання підпадає під компетенцію інституційного права. Питання, яке може виникнути в цих випадках, полягає в тому, якою мірою законодавство організації охоплює відкликання та його правові наслідки. Чим складнішою та жорсткішою є організація, тим більш запутаним може стати це питання. Це проілюстровано процесами Brexit, коли обговорення було зосереджено на непогашених боргах і непогашених платежах у разі жорсткого Brexit [2]. У 2017 році, коли загальний політичний настрій був найбільш категоричним, Палата лордів (Комітет Європейського Союзу) опублікувала Brexit і бюджет ЄС, у якому вона що стаття 50 Договору про ЄС дозволяє Великій Британії вийти з ЄС, не несучи відповідальності за непогашені фінансові зобов'язання за бюджетом ЄС [4].

Це означає, що при вирішенні питання про вихід вкрай важливим є також питання узгодження усіх фінансових зобов'язань держави-учасниці та інших держав, які продовжують бути членами відповідної організації.

Висновки

З наведеного вище аналізу слідує, що питання виходу з міжнародних інституцій є складнішим, аніж здається на перший погляд. Навіть за умови наявності в установчих договорах положень про правила виходу з організації, практика ілюструє, що фактичний юридичний вихід є складним та тривалим процесом, особливо, якщо це супроводжується узгодженням фінансових зобов'язань сторони, що виходить з міжнародної організації.

Одним із основних спірних питань є чи мають держави, що виходять з міжнародної організації, фактично чистий лист щодо

зобов'язань організації, членом якої вони були.

Більше того, на прикладі, що описаний в цьому дослідженні стає зрозумілим, що є міжнародні організації, які вказують на неможливість виходу з їхнього членства. Проте постає питання який сенс перебування держави в такій організації, якщо держава не буде дотримуватися положень та цілей, які переслідує відповідна міжнародна організація. Навіть навпаки буде відкрито підривати такі цілі. Наразі поширеною є ідея акценту на важливості національного суверенітету у внутрішній політиці. Проте з нашої позиції це формує майбутню глибоку кризу міжнародної співпраці загалом.

Література

1. Brölmann, C. M., Collins, R., Droubi, S., & Wessel, R. A. (2018). Exiting International Organizations: A Brief Introduction. *International Organizations Law Review*, 15(2), 243-263. URL: <https://doi.org/10.1163/15723747-01502001>.
2. Wessel R. A. You can check out any time you like, but can you really leave? On «Brexit» and Leaving International Organizations *International Organizations Law Review* 197. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/316306803_You_Can_Check_out_Any_Time_You_like_but_Can_You_Really_Leave_On_'Brexit'_and_Leaving_International_Organizations
3. Vienna Convention on the Law of Treaties, opened for signature 23 May 1969, 1155 unts 331 (entered into force 27 January 1980). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
4. Wessel R. A. Consequences of Brexit for International Agreements Concluded by the eu and its Member States (2018) 55(2-3) *Common Market Law Review* 101-132. URL: <https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/111594383/COLA2018061.pdf>
5. Van der Loo, Wessel R. A. The Non-Ratification of Mixed Agreements: Legal Consequences and Options' (2017) 54(3) *Common Market Law Review* 735. URL: https://ris.utwente.nl/ws/files/20336120/non_ratification.pdf

6. European Union Committee, Brexit and eu Budget (House of Lords Paper 125, Session 2016–17 (2017). URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201617/ldselect/ldeucom/125/12502.htm>

7. Treaty on European Union (Consolidated Version), opened for signature 7 February 1992 URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2010/5/3/e92737d6-7557-4ea1-9ca5-123368a7fb88/publishable_en.pdf

8. CCPR General Comment No. 26: Continuity of Obligations Adopted at the Sixty-first Session of the Human Rights Committee, on 8 December 1997. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1997/en/7943>

9. Report of the International Law Commission on the Work of its Sixty-First Session, 4 May to 5 June and 6 July to 7 August 2009. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_64_10.pdf

Nychyporenko Heorhii,

PhD student of the Department of International and European Law of the Faculty of International Relations National Aviation University,

ORCID: [https://orcid.org/0009-0007-2582-](https://orcid.org/0009-0007-2582-0514)

0514

4682062@stud.nau.edu.ua

**PROCEDURE AND LEGAL
COMPLEXITIES OF EXERCISING
THE RIGHT OF WITHDRAWAL FROM
INTERNATIONAL ORGANIZATIONS**

This article examines the issue of state withdrawal from international organizations, using the example of the Russian Federation's expulsion from the Council of Europe and the processes associated with the denunciation of international treaties in accordance with the Vienna Convention of 1969. The analysis begins with a description of the current crisis of confidence in international institutions, which has been exacerbated by Russia's military invasion of Ukraine. This crisis has highlighted the inability of many organizations to adequately respond to new challenges and has sparked debate about the sovereign right of a state to withdraw from international associations.

The author explains that Russia's expulsion from the Council of Europe was the result of

aggression against Ukraine, but Russia itself tried to create the impression that its withdrawal was voluntary. The official explanations of the Committee of Ministers of the Council of Europe and the ECtHR have established an important legal framework for this process, including the preservation of the court's competence to consider complaints against Russia filed before its expulsion. In this context, the importance of Article 58 of the European Convention on Human Rights, which defines the denunciation mechanism, is emphasized.

The study also examines the general approaches of international law to withdrawal from international organizations. The Vienna Convention on the Law of Treaties enshrines the possibility of termination of a treaty in the event of a breach by a party. This provision applies to all international treaties, including the constituent documents of international organizations, even if they do not expressly provide for the possibility of withdrawal. It is important to note that in some cases, for example, under the International Covenant on Civil and Political Rights, a state's withdrawal is not allowed at all. The UN Human Rights Committee argues that the human rights enshrined in the Covenant are inalienable, and the state itself has no right to withdraw from its obligations.

The practice of withdrawal from international organizations is complex. It is often associated not only with political motives but also with financial and legal obligations. A striking example is the Brexit process, where the UK had to settle numerous financial issues before leaving the EU. Also, in those organizations that have exit procedures, this process is often accompanied by lengthy negotiations and legal challenges.

This study shows that the withdrawal of a state from an international organization is a complex and multifaceted process that has a significant impact on international law. It raises important questions about sovereignty, obligations and the future of international cooperation, emphasizing the need to establish international institutions to increase their effectiveness and to ensure that they are reformed to meet modern challenges.

Key words: right of withdrawal, denunciation, international organization, Council of Europe, state party, international treaties